

Rus Kazakları Etrafında Nazariyeler

ve

Bir Ek

Prof. Z. F. Fındıkoğlu

I

TÜRKİYEDE KAZAKLAR

1961 - 63 Türkiyesinin nevi şahsına mahsus bir «Rus Muhacirleri hâdisesi» ne sahne olduğu malûmdur. Türkiyenin üç yerinde bulunan Rus muhacirleri, ikinci dünya hârbinin sona ermesinden, hususile Stalin'in ölümünden sonra kısmen üç, kısmen bir asırlık iltica, ikamet, huzur ve servet edinme sahaları olan Türk köylerinden tekrar Rusyaya dönmek temayülünü izhar etmişler, Kars çevresinde bulunanlar tamamen Kars - Tiflis yolu ile, Balıkesire bağlı Manyas'da bulunurlar ekseriyetle, Akşehirde bulunanların küçük bir kısmı Rusyadan gönderilen hususî bir vapurla 1961-1963 yılları esnasında Rusyaya avdet etmiş bulunmaktadırlar¹.

Her nevi sosyal meselelerin bir ânlık akislerini ve belirtilerini tanıtmak vazifesini az çok ifa eden Türkiye matbuatı, Türkiyedeki Rusların Rusyaya avdeti işi ile yakından meşgul olmuş, birçok faydalı röportajlar ve fotoğraflar neşreylemişti. Eğer Gazetecilik Enstitüsü Araştırma Merkezi bunları bir dosya halinde toplayabilirdi ise

1) Türkiyede üç yerleşme yerinde bulunan İslav cemaatleri tamamen veya kısmen şimdi Rusyaya göç etmişlerdir. Bu üç yerin birincisi Balıkesir Vilâyetine bağlı Manyas kazasının (Kocagöl) köyü, ikincisi Konyanın Akşehir kazasına bağlı (Kazaklar) köyü, üçüncüsü de Kars'a bağlı üç köylü bir ünite idi. Birincisinde on kadar aile, ikincisinde 40 kadar aile Rusyaya gitmemiştir. Bunların Amerika, Kanada ve Brezilyadaki ırkdaşlarının yanına gitmek istedikleri matbuattan öğrenilmiş ise de sonradan hepsi Amerika'yı boylamıştı. Bu hususta önceki araştırmalarımızda bilgi verilmiş bulunuyor.

- ki bu, onun tabii vazifeleri arasındadır ve ifa etmesi gerekir - ile-rideki araştırmalar için kıymetli bir hizmet yapmış olacaktır.

Türk matbuatının bu alâkası halâ devam ediyor. Zira Kars çevresindeki Ruslar müstesna, Manyas ve Akşehirdeki Rusların bir kısmı Rusyaya göçeden ırkdaşlarından ayrılmış ve Türkiyede kalmışlardır. Bugünlerde Türkiyede kalanların, ırkdaş ve dindaşlarının bulunduğu Amerika, Kanada ve Brezilyaya hicret etmek istediklerine dair ecnebi ve yerli gazetelerde bazı haberlere rastlanıyor. Gazetelerimiz arasına bu haberler vesilesile de gazetecilikle uzlaşan haberler ve yazılar neşretmeğe devam etmektedirler. Demek ki «*Türkiye'de Rus muhacirleri*» hâdisesi, Rusyaya gidenlerle kapanmış değildir.

II

KAZAK GÖÇÜNÜN SOSYOLOJİK TARAFI

Türkiye matbuatı, bir taraftan günlük hâdiseyi okuyucu kitle-sine duyururken öbür yandan hâdisi etrafında bazı tecessüslere de yer vermekten geri kalmamıştır. Bunlardan bazılarını birer sorgu halinde sıralamak mümkündür:

1 — Türkiyeye hicret suretile gelen ve üç çevrede yerleşip mal mülk sahibi olan Rusların Kars çevresindekilere MALAKAN RUSLARI, Balıkesir ve Konya çevresindekilere de KAZAK RUSLARI dendiği malûmdur. Kendileri de, içinde buldukları yerli cemaatler de ekseriya Rus kelimesini hazfederek sadece Malakanlar ve Kazaklar deyiveriyorlar. O halde MALAKAN ve KAZAK kelimeleri ve bu kelimeler altındaki cemaatler ve bunlara mahsus vasıflar nereden geliyor?

2 — Orta Asya Türklüğünün bir kısmı bilindiği gibi KAZAK adı altında yâdedilir. Komünist Rusyanın kukula «Cumhuriyet» lerinden birinin de KAZAKİSTAN olduğu bilinmektedir. Keza 1952 de Doğu Türkistandan kaçan 20,000 kişilik bir Kazak Türkleri kafilesinin senelerce devam eden hicret neticesinde kurban vere vere 2000 e indikleri ve Türkiyeye can attıkları, bu vesile ile matbuatta Türk Kazaklarından bahsedildiği malûmdur. Kelime ve mefhum olarak Rusyada kullanılan *Kazak* ile Türkistanlardaki *Kaazk* aynı şey midir? Aynı ise kelime ve mefhum İslâv ve Türk kültür çevrelerinden hangisinin malıdır?

3 — Bugün İran şahına ait biyografik bilgilerden bahsedenler, bazan babası Rıza Han'ın İran Kazaklarından olduğuna işaret ediyorlar. Bu kullanımın mahiyet ve menşei nedir?

4 — Türkiyedeki Rus muhacirlerinin bir kısmı üç asra yakın yaşayışlarını Türkiyede geçirdiklerine göre bu uzun devre esnasında muhaceret sosyolojisinin *Integration* dediği ameliye kendisini hissettirmemiş midir? Ettirmedigine göre bunun sebepleri nelerdir?

5 — Üç veya bir asırlık ikametleri esnasında bu İslâv muhacirlerinin millî menfaatlere aykırı herhangi bir davranışları görülmüş veya vaki olmuş mudur?

6 — Türkçeyi mükemmel şekilde öğrenmiş bulunan ve sayıları 3,000 kadar olup şimdi Rusyada iskan edilen Türkiye Rusları, Türkçeye pek iyi vukfları ve Türkiyenin her tarafını çok etraflı olarak tanımaları itibarile Rusya'da ne gibi hizmetlerde kullanılabilirler?

1961 - 63 arası Türk matbuatında buna benzer birçok istifhamlar ve sorgular muharrirlerin teecessüsünü uyandırmış, onlar da okuyucu kitlesine bu teecessüsü duyurmuştur². Fakat gazeteci, bu gibi noktalar üzerinde fazla durmamış, bir ânlık hâdisе zail olduktan sonra teecessüsler de sönüvermiştir. Türkiyeye ait muhaceret sosyolojisinin enteresan bir konusu olan bu gibi noktalar, hâdiseler tarihe mal olduktan sonra da soğukkanlı ve ciddî ilmî faaliyetlerin mevzuu olacak kadar ehemmiyetli sayılırlar.

III

DOĞU AVRUPA MESELESİ OLARAK

Yukarıda belirttiğimiz istifhamlardan birini teşkil eden *RUS KAZAKLIĞI* hakkında Rusca bir hayli neşriyatın mevcut olduğu anlaşılıyor. Memleketimizde Slavistik pek az alâka gördüğü için bunların Türkçeye aktarılmasından, yahut kısa bibliyografilerinin verilmesinden bahsedecek durumda değiliz. Ancak diğer Garp dillerine intikal ettiği nisbette bunlara vukuf peyda etmekteyiz.

2) Bu ciheti aydınlatan Gazete küpürleri, Gazetecilik Enstitüsü Araştırma Merkezi dosyaları arasında bulunmaktadır. İleride bunların bibliyografyası nesredilecektir.

Bizde muhacir Rus Kazaklarından bahsedildiği bir anda elimize geçen almanca bir eser, konu ile alâkalı İslâv neşriyatının mühim bir kısmını tanıtmaktadır. Eser 1933 de Viyana Üniversitesi Felsefe Fakültesinde Dr. Günter Stökl tarafından müdafaa edilmiş bir tez olup *Osteuropa Institute* tarafından Münih'de neşrolunmuştur³. Araştırmamızdaki vasıtalı ve vasıtasız atıfları biz bu esere borçlu-yuz. Dr. Stökl'ün araştırmasından faydalanarak Kazak kelimesi ve Kazaklık müessesesi etrafında Türk gazetecisinin ve onunla beraber gazete okuyucusunun tecüssüsünü tatmin edebilecek bazı işaretleri bir araya toplamağa çalışacağız. Bu işaretler görüleceği gibi, üç ve bir asır önce Türkiyede iskan edilmiş Rus Kazakları meselesini de aydınlatmağa yarayacaktır.

Kazaklığın terim ve teşkilât olarak XVI. asrın başlangıcı ile beraber tarih sahnesine çıktığı telâkkisi umumidir. Yalnız bu umumiliği bozan bazı fikirlere, tahminlere daha önceki asırlardan bahsedilen müelliflere de rastlanmaktadır. Meselâ S. Solovev, Karamzin, Pogodins... gibi müellifler daha XIV. asır vukuatı arasında «Kazak» adlı sınır bekçilerinin mevcudiyetine işaret ediyorlar⁴. Fakat bu gibi işaretler XIII., XIV., XV. asırlara ait Rus kroniklerinde mevcut değildir. Ancak XV. asırda başlıca iki nehir adına bağlı Kazaklardan dağınık şekilde söz edildiği görülüyor. Yalnız bu söz etmeler, kroniklere atfedilmek suretiyle olmayıp XIX. asır tarihçilerinin tefsirleri içinde zikretmelerle vaki oluyor. Gerçekten XIX. asırda gelişen Rus tarihçiliği «Dneper Kazaklığı» ve «Don Kazaklığı» diye adlandırılan iki bölge Kazaklığını derinliğine yoklarken XVI. asırdan daha da gerilere gitmektedirler. Tarihî vakianın doğması ve tedrici gelişmesi itibarile bu şekilde geri gitme kabul edilebilir. Bu konu, günümüzde dahi ehemmiyetini muhafaza etmektedir. Çarlık ve Sovyet devri bakımından herhangi bir tefsir farkı aranmamalıdır. İslavist idealizm her iki devirde başka renkler altında devam etmektedir. Bu gibi tefsirler dolayısile Dünya tarihinin seyrine istikamet gösteren bir hâdise olarak gözönüne alınmış *Kazaklık* problemine yeni ışıklar tutulduğundan dahi bahsedilmektedir⁵.

3) Bk. Dr. G. Stökl: Die Entstehung des Kosakentums, 1948 München.

4) Yalnız son iki müellif teoriye «Karakalpaklı Çerkes = Kazak» elemanını da ilâve ediyor. Bk. Dr. G. Stökl, a.g.e., sf: 19 ve 4 numaralı not: «Die Frage eines im Hinblick auf den turkotatarischen Namen, etwa möglichen fremdwörtlichen Ursprung wird überhaupt nicht angeschnitten».

5) Türkiyedeki Kazaklar kendilerine (Donski Kazakları) diyorlar. Bu

Filhakika XVI. asır ortalarında olgunlaşan Kazak müessesesi şüphesiz uzviyetçi bir tarih ve sosyoloji görüşü ile önceki asırlara bağlıdır. İlk zamanlarda «Muharib bir tayf» dan ibaret sınır teşkilâtı içine zamanla her türlü unsurların katıldığı, bu arada sergüzeştçi insanların karıştığı görülüyor. Hudutlara vaki yabancı hücumları fasıla geçirdiği zaman bu tayfalar nehir kenarlarında balıkçılık ve kara avı yapmakla maiyetlerini temin etmeğe başlamışlardır. Bunlar kendilerini Moskovaya bağlı bilirler. Ancak Merkezden uzak buldukları için kendilerini daha hür ve serâzat hissediler. Mesken ve meşguliyet devamlılığı ve istikrarı aramamalıdır «.

Gerek Rusya, gerek Doğu Avrupa ve Türkiye bahis mevzuu olurken tarih bakımından şu veya bu şekilde Kazaklar ve Kazaklık ile ilgilenmemek imkânsızdır. İsmi - yani *Kazak* adı altında - ve cismi - yani Don ve Dinyeper, Volga bölgelerinin ismini taşıyan cemaatler olarak - ile en ziyade XVI. asırda şekillenmiş olan müessese, Rusyanın tarih sahnesinde bir kuvvet olmağa başladığı devir başlangıcını da teşkil eder. Hattâ bu başlangıç ile Kazaklık müessesesi arasında sağlam bir «İllyet - Causalité» bağıllığı da tesis edilmektedir. Sibiryâ fütuhâtı başlarken uçsuz, bucaksız, dümdüz ve tepesiz stepelerin muhafazası ancak bu müessesenin doğup gelişmesiyle alâkalıdır. Moskova ile stepler arasında Karakollar, garnizonlar ihdası, memleket müdafaası ve yarınki Orta Asya istilâları bakımından coğrafi bir zaruret halini alacaktır. Daha önceleri Güney'de esasen bu teşkilât kurulmuş olup şimdi de Kuzeyde kurulması zarureti hasıl ol-

durumda antropolojik yapıları son derece mahlut olmalıdır. Rusyaya göç edenlerin resimleri, kalanların beden yapıları üzerinde yapılacak antropolojik bir inceleme enteresan bir netice verebilir. Türkiye etnolojisinin diğer meseleleri gibi bu Rus muhacirleri ile ilgili tetkikleri de ihmal edilmiş; ancak Rusyaya göçleri dolayısı ile bir nebze Gazetecilik teccüssüsü konusu olabilmıştır.

6) S. Solovev 1874 de Moskova Üniversitesi Tarih şubesinde verdiği derslerde bu hususları etraflı şekilde izah ediyor. Şüphesiz biz bu kaynağa yabancıyız. Dr. Stökl, eserin Ruscasından metinler tercüme etmektedir. Eserin adı, anlaşılacağına göre «Rus tarihi hakkında dersler» dir. Bir yerinden nakledien parçanın tercümesini nakletmeyi uygun bulduk neşrediyoruz : «Diese Menschen, weiter in die Steppe vordringend, siedelten gewöhnlich laengs der grossen Flüsse, des Fischfangs wegen, der zusammen mit Jagd und Kriegsbeute ihren Hauptlebensunterhalt bildete. Diese Leute nannten sich Kosaken, und wenn sich ihrer viele an einer Stelle gesammelt hatten - z.b. am Don - dann bildeten sie kriegerische Gemeinschaften, wählten sich Führer, oder *Atamane*.» sf. 18. Bu tasvirin ilk kısmı Türkiyedeki iki Kazak yerleşme yerinin iktisadî hayatını da aksettirmektedir.

maktadır. Bu zaruret, Kazaklık teşkilâtının dağınık ve başsız durumdan disiplinli duruma geçirilmesini de şiddetle gerektirecektir 7.

Osmanlı İmparatorluğunun Doğu Anadolu'da Girmaç, Zaza'lardan aşiret alayları teşkiline benzeyen ve XIX. asır sonlarında görülen hâdisenin bir başka ve geniş nev'ine şahit olmaktayız. Yeni Kazak alaylarının taburları başında *Çar* tarafından tâyin edilen *Hatman*, yahut *Hataman*, *Atman*, *Hetman* unvanlı kumandan bulunmuşdur. Rusya Veliahdı bütün Rus Kazak Alaylarındaki *Hatman*'ların Umumî *Hatman*'ı sayılmıştır 8. Kazaklar ayrıca buldukları, vazifelendirildikleri coğrafi çevreye göre başlıca *Amur*, *Don*, *Küban*, *Orenburg*, *Ural*, *Transbaykal*, *Terek*, *Astrahan*... adlarıyla de adlandırılmışlardır 9. Bunlardan Türkiye'ye üç asır kadar evvel göç eden Kazak tayfalarının *Don* Kazaklarından oldukları, aralarında bulunup soruşturma yapan araştırmacılarca ortaya atıldığı malûmdur.

IV

RUS TARİHİNDE KAZAKLAR

Kazaklık müessesesinin Rusya, Güney - Doğu Avrupası ve Türkiye bakımından nasıl bir mühim problem olduğu anlaşılıyor. Bu

7) Türkçeye çevrilmiş bir (Rusya Tarihi) nde ayrıca bir (Baş Hatman) dan bahsediliyor: «Kazak Başhatmanı Rusyada mütevattin umumen Kazak tائفesinin sergerdesi olup Ceneral rütbesinde ve vakt-i seferde serasker mesabesinde» Gk. Kester : Rusya tarihi, Türkçeye çeviren : Yakuvaki, 1240 H. Mısır, sf. 39.

8) Bk. Dictionnaire géographique, biologique, et historique, 1890, Paris, C. I, sf. 729. Bu kaynak birçok ecebi kaynaklar gibi Rus Kazaklarından «Cosaque» diye bahsetmekte ve şu izahatı vermektedir: «Rusya tarihinde ilk defa XIV. asırda umumiyetle Cenup Rusyası bölgesinde mevcudiyetlerinden bahsedilen KOZAK'lar Tatarlarla karışmış bir İslâv İdiom'u konuşan cemaatlerden ibarettirler. Kiyev, onların mukaddes şehri. Rusya ve Polonya arasındaki savaşlarda bazan Polonyaya bağlılık ve taraftarlık göstermişlerdir. Lâkin Polonyalıların Atamanları küçük görmeleri 1638 - 1647 arası isyanlara sebep olmuş, nihayet 1654 de Rusyaya temayül ettikleri görülmüştür. Deli Petro, II. Katerina, I. Nikola zamanlarındaki Kazak isyanları Rusyayı oldukça rahat etmiş, nihayet asıl Ordu dışında bir (Kazaklar Ordusu - Armée des Cosaques) teşkili en salim yol olarak görülmüş ve tatbik edilmiştir...». Bu hususta Evliya Çelebi'de görülen Kazak İsyânlarının tedkik, Kazak Problemine Türk kaynağının yapacağı hizmeti gösterilebilir.

9) Türkiye'deki Kazaklar kendilerine (Donski Kazakları) diyorlar.

ehemmiyetin birkaç yüzü vardır. Hepsinin başında Rus Jeopolitiği, Rus emperyalizminin icapları yer almaktadır. Moskova prenslik durumundan Devlet haline doğru gelişirken, Altın - Ordu yavaş yavaş çözülür ve sahayı İslav kitlelerine bırakan Kazaklık, hem askerî, hem de iktisadî bakımdan değerlenmeğe başlamıştır. Hele *III. ROMA OLMAK*, *Bizans Cihan Kayseriliği*, *Doğu Ortodoksluğu*, *Bizantizm...* gibi siyasî istikamet ve jeopolitik yön çizen idealler, Rusya'yı sarmağa başladıkça ve sardıkça, yalnız Altın - Ordu'dan boşalan steplere hâkim olmak değil, steplerin ötesine geçmek, yalnız Avrupa'da Altın - Ordu'nun hâkimiyet sürdüğü sahaları değil, Asyadaki Türk ülkelerini de ele geçirecek bir genişleme siyasetinin askerî ve ekonomik temellerini hazırlamak lâzımdı. Henüz disiplinli bir Devlet kurulmadığı XVI. asırda, hem İslav yayılışını, hem de bu yayılmaya engel Tatar isyan ve ayaklanmalarını önlemeği temin edecek kuvvetli bir sınır organizasyonuna ihtiyaç gayet tabii idi. Esasen bu teşkilâtın nüveleri yer yer mevcuttur, yapılacak şey nüvelerin beslenmesi, kantite ve kalitece güçlerinin artırılması etrafında atılacak adımların sistemleştirilmesinden ibarettir.

V

BAŞLICA ÜÇ TEORİ

Vakıa olarak nüveleri, bazı Rus tarihçilerinin iddia ettiği gibi tâ XIV. asırda hazırlanan, lâkin olgun ve teşkilâtlı durumu XVI. asırda beliren Kazaklık müessesesi, dediğimiz gibi, tarihçilik vâdisinde XIX. asırda başlıbaşına bir konu olmuş, etrafında teoriler vücade getirilmiştir. Bu teorileri toplu halde tetkik eden Dr. G. Stökl'ün araştırmasından faydalanma suretile ele almak, Umumî Türk Tarihi bakımından, hattâ 1961 - 1963 Türkiyesinin sosyal aktüalitesini bir müddet işgal etmiş «Türkiyedeki Kazak Muhacirler» yönünden faydalı olmaktan geri kalmıyacaktır.

Bu teoriler, üç İslav cemaati tarafından ayrı ayrı ortaya atılmış bulunuyor: Ruslar, Lehler, Ukraynalılar. Bu teoriler vesilesile Türk olan bazı lisanî, tarihî noktalara da işaret edildiğini göreceğiz. Şimdi sırası ile bu nazariyelere gözetmek istiyoruz.

A — *Rus Teorisi* :

Rus müellifleri, merkeziyetçi Rusyanın teşekkülünden önce Rusyayı steplerde yabancı - yani Türko - tatar - hücumlardan koruyan *Kazaklar*'ın zannedildiği gibi «çapulcu, serseri, maceracı insanlar» olmadıklarına işaret etmekte müttefiktirler. Bu arada başka teorilerin, İslâv olmıyan bir kaynağa atıf yapmamalarını da kabul etmemektedirler. Bunlar arasında *Svatikov* ile *Bykadorov* başta geliyor. Onlara göre Kazaklar, Altın - Ordu devrinden, hattâ biraz sonra ele alacağımız Leh teorisindeki «Altın - Ordu'dan önceki *Tork*'ler» den de önce Rus steplerinin en eski İslav yığınlarını teşkil etmektedirler. Hattâ *Bykadorov*, sonraki devirlerin «Tatar Kazakları» nı da «Tatarlaştırılmış İslavlar» olarak karşılamaktadır. Bir kısım Ukraynalı müverrihlerin *Dnepr* Kazaklığını, Türk - Tatar seciyelerinden uzaklaştırarak *Ukraynalılaştırma*'larına karşılık, Rus tarihçilerinin de *Don* Kazaklığını, Ruslaştırma ameliyesine tâbi tuttuğu görülmektedir.¹⁰

Rus tarihçiliği siyasî ideolojiye sıkı surette bağlı olduğundan 1917 yılı sonrası tarih telâkkisi de Kazaklık müessesesine yer ayırmış, Çarlık devri tarihçilerinin Pan - İslavist görüşlerine Marxist bir renk vermişler, daha doğrusu zahirde Marxist, hakikatte Çarlık devrindekinden daha koyu bir ırkçılık katmışlardır. Sovyet telâkisine göre Kazaklık, aslında bir «Step Proletaryası» dır. Bu proletarya asırlarca «sosyal hürriyet için mücadele etmiş» bir «mülkiyetsiz sınıf» tır. Geçmiş asırlar esnasında Kazaklara atfedilen bazı reaksiyoner davranışlar görülmüşse de bunlar Kazaklara değil, «Kazakların ileri gelen zümresi» ne aittir. Asıl Kazaklık, «günahsız ve mülkiyetsiz bir proletaryadan başka bir şey değildir»¹¹.

Rus müverrih ve içtimaiyatçıları arasında bazıları, sosyal sınıflar zaviyesinden hareket ederek Kazaklığı, toprak köleleri zümrelerine bağlamaktadırlar. Şöyle ki uzun asırlar devam eden *servaj*, *Kazan* ile *Kiyef* arasında «kara ve deniz avı» ile başıboş bir hayat sür-

10) Bk. Kz Dr. Stökl'den naklen: sf. 28.

11) Bk. Rus Ansiklopedisi'ndeki Kazak maddesi. Bu maddeyi Dr. Stökl tahlil etmektedir. Tahlile göre Rus müellifleri Don Kazaklarının hayatını idealize etmekte, lâkin bu idealizmi Dnepr Kazaklarından esirgemektedirler. Dnepr Kazaklarının Ukraynalılıkla alâkası bu hususda Rus tarihçilerine tesir ediyor demektir. Ukrayna edebiyatında ise aksine Don Kazakları değil, Dnepr Kazaklarının hayatı idealize edilmektedir.

me psikolojisini doğurmuş, yerleşik kölelik müsait olan zaman ve mekânlard agöçebelige inkılâp etmiştir. Bu sosyolojik veya sosyolojik gibi görünen düşünce sahiplerinden *Kljucevski*, bu şekilde köçebeleşen Rus serflerinin *Kazak* adı almasını ise «step tatarları ile bu göçebelerin teması» na bağlamakta, yani yerleşik halden göçebelige geçen İslavlara Türkçe *Kazak* adının verildiğini kabul eylemektedir¹². Böylece, toprak kölesi yerleşik Ruslar, hür ve başıboş Kazak hayatına karşı duydukları hasretin tesirile «göçebeleşmişler», Türkçe «*Kazak*» adı altında teşkilâtlanmışlardır. Bunlar XVI. asırdan itibaren Kuzey Rusya sınırlarına kadar yayılacaklar, Kazaklığı, ona mahsus geçim ve yaşayış âdetlerini tâ *Kazan*'lardan Polonya sınırlarına kadar uzayan nehirli, ormanlı steplere yayacaklardır.

Sovyet tarih görüşünün Kazaklık hakkındaki neticelerini aynı şekilde bir başka Rus tarihçisinde de görmekteyiz: *Platanov*. Ona göre de «Kazaklık, Rus köylülüğünün servaj ile istismarından doğmuş», istismarın derecesi arttıkça Kazaklık müesseseseleşmiş, yayılmıştır¹³.

Yalnız *Platanov* ve onu takip edenlerden bir kısmı «kazak» adının Türk - Tatar menşei kabul hususunda ikiye ayrılacaklardır. Bir kısmı *Kljucevski* ile birleşirken bazıları ayrı kanaata varacaklardır. Meselâ *Vladimirski* ile *Budanov*, Altın - Ordu devrinden daha geri giderek «Kazak» kelimesi gibi bu kelime altında yaşanan hayat tarzını da Peçenek'lere, Tork'lara bağlamak istiyorlar. Mamafih ayrı yollardan giden iki tarihçi zümre şu noktada birleşiktirler: Kazak kelimesi gibi müessesese de İslav olmıyan bir kaynakla izah edilmekte, bu kaynak da Türk'e ve Türkçeye bağlanmaktadır¹⁴.

12) *Kljucevski*, açıkça «Kazak» kelimesinin Türko - Tatar menşei kabul ediyor : «Die Übernahme des tatarischen Namens (*Kosaken*) erhaelt *Kljucevski* durch die Berührung mit den Tataren der Steppe». Bu görüşün *Kostonarov*'da paylaşıyor. Bk. Dr. *Stökl*, a.g.e., sf. 21:

13) Üç veya bir asırlık Türkiye iltica hayatını geçiren Türkiyedeki Rus muhacirlerinin ekonomik hayatını da aksettiren şu cümleleri müellifden nakleden *Stökl*'den alalım: «Hier bildete sich eline Klasse von Leuten, die mit der Waffe in der Hand in die Steppe zu Jagd und Fiscfang auszogen ... Diese Leute eigneten sich bei ihren staendigen Zusammenstößen mit eben solchen tatarischen Steppen beutegaenger die tatarische Bezeichnung *Kosaken* an, die sich in den Folge dann auch freie und heimlose Lohnarbeiter in nördlichen Russland ausdehnte.» sf. 19 - 20.

14) Bk. *Kz.* sf. 20.

Rus teorisinin Sovyetler devrinde kazandığı bir vasfa daha işaret edelim. Kazaklık, toprak köleliğinden firar edenlerin sığınağı olarak tasvir edilmiş idi. Daha sonra buna bir sınıf mücadelesi rengi verilmiş bulunuyordu. Bundan başka olarak Kazakların vakit vakit Moskova'ya, Lehistana ve Lituanyaya vaki isyanları da sınıf mücadelesine bürünmüş hareketler olarak belirtilmektedir. Çarlık devrinin tarihçileri «Kazaklık, ideal demokrasi kımıldanışıdır» düşüncesinden hareket ederken Sovyet devri tarihçileri bunu Rusya içinde istismarcı bir sınıfa, Lehistan ve Lituanyada ise istismarcı başka zümrelere bağlamak arzusundadırlar¹⁵.

B — Ukraynalıların teorisi :

Tarihçilik sahasında ancak XVIII. asırdan sonra Kazaklık problemi Rus tarihçilerini alâkadar etmeğe başlamış iken Ukraynada, Ukrayna milliyetçi hareketlerinin ilk belirtilerinin görüldüğü XVII. asırda *Kazaklık* hususî bir tarih telâkkisinin merkezini teşkil etmeğe başlamıştır. Hattâ bazı tarihçiler Ukraynalılıkla, Kazaklık arasında bir bağlılık ve beraberlik bile tesis edeceklerdir. Bu davranış, öte yandan Rus tarihçilerini harekete geçirmek bakımından çok

15) Kazak kelime ve müessesesinin Türko-Tatar menş'inden gelme olduğunu açıkça kabul edenlerden *Ljubavski*, Rusyanın sınır garnizonlarında Tatar Kazaklarını iskân ettiğine, bunlara sonradan göçebeleşen İslavların katıldığına işaret ediyor. Bu işareti sonraları reddedenler olmuş, hattâ bunların tesiri altında kalan *Ljubavski*, fikirlerini biraz değiştirmiş bulunuyor. Buna rağmen asıl telâkki, bu tâdillere rağmen idame edilmiş, hattâ *Toynbee* dahi Türko-Tatar menş'ini kabul eylemiştir. Keza Leh tarih görüşünde de bu idame görülmüyor. Bk. H.F. Semid: *Europas Osten im Lichte weltgeschichtlicher Betrachtung*, 1948, «*Blick nach Osten*»: 1948 C. I, sf. 7-24 (Biz Dr. Stökl'den naklettik). Hürriyet, demokrasi idealleriyle yuğurulmuş bir Kazaklık telâkkisi Türkiyeden göç eden Manyas Kazaklarında da müşahede edilmişti. Son zamanlarda Cumhuriyet Bayramları vesilesile halk danslarını teşkilâtlandırmak lüzumu belirlediği zaman *Kocagöl* (Manyas) Kazakları da üç asır önce Rusyadan getirip muhafaza ettikleri - ve bugünkü Rusyada ancak müzelerde rastlanabilecek - kıyafetlerle bu bayramlara katılmışlardır. Bu katılış hakkında ken dilelerle görüştüğümüz Manyashılar, Kazakların söz arasında «üstün kıymette halk dansı», «hürriyet oyunu» gibi sözler arasında gururlu bir eda takındıklarını anlatıyorlar. Dr. Stökl, Kazaklığın bu siyasî psikolojisi hakkında iki Rus müellifinden faydalanmakta, bunlardan *Svatikov*'un (Rusya ve Don), *Bykadorov*'un da (Kazaklık tarihi) adlı eserleri bulunduğunu zikrediyor. Manyas Kazakları kendilerini *Don* çevresinden saydıklarına göre *Svatikov*'un tedkiki bizdeki muhacirlerin hayatını da ilgilendirebilir.

tesirli olmuştur. Zira Rus aristokrasisinin fikir cereyanlarına hâkimiyeti «maceracı» Kazaklarla meşguliyete engel teşkil ediyordu.

Ukraynalı görüşü, umumiyetle ileri sürülen «Rusya steplerinde başıboş kaçak insanlardan teşekkül etmiş bir kalabalık» ile aynı şey sayılan bir Kazaklık telâkkisine muhalifdir. Bu çeşit tarih görüşünün başında Ukraynalı Antonoviç bulunmakta, ileri sürdüğü Kazaklık teorisine (Kazakların, otokton Ukraynalılar olduğu, bunların Toprak Beylerinin davranışları karşısında Steplere firar eden Ukrayna köylülerinden ibaret bulunduğu» telâkkisini destek yapmaktadır. Kazakların başındaki *Hetman*'lar, eski *Boyar*'ların kuşaklarına mensupturlar. Bir başka Ukraynalı müellif, Hroşevski, teorieye şu esasları eklemektedir:

1 — Don'dan Tula'ya, Dneper'den Kiyef'e giden nehir sahilleri üzerinde, Kazan'dan Leh sınırlarına kadar uzanan steplerde sınır bekçiliği yapan Kazaklar, Altın - Ordu'dan önce bu çevrenin asıl hal-kını temsil etmektedirler;

2 — Gerek Don Kazakları, gerek Dneper Kazaklarını idare edenler eski İslav asaletine mensupturlar;

3 — Bu yüzden Kazaklığın Tatar elemanlarla örülmüş bir teşkilât olduğu ve Kazak kelimesinin Türkçeden geçtiği asla kabul edilemez. Kazaklığın sosyal yapısı eski İslav - Rus içtimaî yapısına uygun görülüyor¹⁶.

1917 ihtilâlinden sonra yabancı memleketlere iltica eden bir kısım Ukraynalı milliyetçi mütefekkirler, Dnepr Kazaklığına ait bazı sembolları yabancı illerdeki hürriyet ve istiklâl davranışlarında kullanmakta ve meselâ bayraklarına koymaktadırlar. Ukrayna tarihinin altın devri olarak telâkki ettikleri Kazaklık, bu suretle Rusya dışındaki Komünist Rusya aleyhtarı milliyetçi cereyanlarda âlet olarak da kullanılmaktadır¹⁷.

C — *Leh Tarih Telâkkisi* :

Aslı Leh olan bir kısım tarihçiler, Kazaklığı İslavlık dışında müsait bir hareket olarak karşılamaktadırlar. Bu gibi tarihçilere

16) Bk. Kz. Dr. Stökl, sf. 24.

17) Manyas'lılar, Manyas (Kocagöl) kazaklarının Rusyadan getirdikleri demir kabli sandıklar içinde bu neviden *mukaddes bayraklar* bulduklarını anlatıyorlar.

göre «İslavlık yok, muhtelif İslavlıklar» vardır. Böylece İslav olan halklar arasında bir bağlılık görmekten ziyade çeşitli İslav kitlelerinin kültürel hususiyetlerine ehemmiyet vermekte, Lehliliğe üstün bir İslavlık damgası vurmağa çalışmaktadırlar.

Bu nisbî ırkçılık görüşüne dayanan Lehistanlı tarihçilere göre İslav camiası içinde Polonya, Garb Hıristiyanlığının bir unsurudur. Leh asilzadelerinin kültür ve medeniyet götürdüğü sahalarda karşılıklarına çıkan *Kazaklar*, kültürlü ve medenî bir âlemlerle kültür ve medeniyet düşmanı bir âlemin karşılaşmasını temsil eylemektedirler. Bunların, yani Kazakların menşei ise Altın - Ordu devrinden gerilere gitmek suretile gösterilebilir: «Bunlar Tatar devrinden evvelki Türk halklarının, Peçeneklerin, Tork'ların, Berende'lerin artıkları olup stepelerde Tatar hücumlarına karşı karakollar kurmuşlardır. Mammafi bunlara sonradan Tatar elemanlar da katılmış bulunmaktadır»¹⁸...

Leh nazariyesi bu noktada duraklamıyor. Daha ileri giden bu gibi Leh müverrihleri Ukrayna halkını bile Peçenek - Tork - Tatar - İslav halitası olarak tasvir etmektedirler. Şu kadar ki XVI. asırdan sonra bu halitanın İslav elemanı galip gelmiş, diğer unsurları temsil ederek yavaş yavaş eritmiştir¹⁹.

Kazaklık etrafındaki bu üç nazariyeye bu suretle yer verirken üçüncü ile alâkalı bir noktaya işaret edelim. Bu nokta şudur: Kazaklık ilkönce Polonya ile Lituanya sınırı üzerindeki gönüllü askerî teşkilâtın ibarettir. Bu gönüllü askerler içinde başa geçen birinin adı olan «Kazak» - ki rusca telâffuz ve yazılış ile *Cosak* imiş - sonradan bu teşkilâtı adlandırmıştır. Bu suretle kelimesi ile birlikte ilk nüvesinin de İslav dışı bir kültür çevresinden geldiği artık müsbet bir tarihî hakikat olarak kabul edilen Kazak ve Kazaklık kelime ve müessesesi, tamamiyle hayali olan bir «fantazi» ile birleştirilmektedir²⁰.

18) Bu mülâhaza Leh tarihçesi *Jablonowski*'den naklen *Stökl*'de. sf. 27. Dr. *Stökl* bu «Tatarischen Türkvölker» ifadesini Rusca (*cernye klobuki*) olarak tavsif ediyor ve almancaya (Karakalpakistanlılar) diye naklediyor. sf. 26.

19) Teoriyi bu istikamette geliştirenlerden biri de S. Smolka'dır. Bk. *Die reussische Welt*, 1916, Wien, sf. 267. Biz *Stökl*'den faydalandık, sf. 152.

20) Bk. «Cumhuriyet» Gazetesi : 23 Mart 1964.

VI

NETİCE

İşte 1961 - 1963 Türkiyesinde Gazetecilik aktüalitesini, bu arada bazı muharrirleri tecessüse sevkeden ve Türkiyeye vaktile göç etmiş üç İslav cemaatinin Rusyaya avdetleri münasebetile halk efkârını fazlası ile meşgul eden Rus Kazaklığı hakkında ileri sürülen kaynak, zuhur ve gelişme meseleleri etrafındaki düşünce ve telâkiler bu üç teori etrafında toplanmaktadır. Bunların yanı başında İslavlar kadar Türkleri de alâkadar eden Kazak meselesi hakkında Türk dünyasının da kaydedilecek görüşleri var mıdır? Bu hususta bilgi sahibi değiliz. Bununla beraber her üç teori, dolayısı ile bu noktalara da işaret etmekte ve âdetâ Türk tarihçisini, sosyoloğunu harekete davet eylemektedir. Belki de 1961 - 1963 dekı Türkiye aktüalitesinin göç haberleri, bu hususta bir zemin hazırlıyacaktır. Biz bundan önceki araştırmadan önce üç İslav cemaatinin Türkiyedeki 3 - 1 asırlık hayatları hakkında elde ettiğimiz bazı malûmatı verirken bu hususlara elden geldiği nisbette temas etmiş bulunuyoruz.

VII

BİR EK

Bu vesile ile 1961 - 63 Türkiyesi ve hatta aynı yılların dünyası için aktüalite konusu olmuş olan Türkiyeden Rusya ve Amerikaya göçen İslâv kazakları meselesine, - bu sahifelerin son tashihi anında matbuatımızı yine işgal etmesinden ötürü - avdet edeceğiz.

Memleketimizdeki İslâv Kazaklarının buldukları çevrelere, bir müddetten beri eski kazak komşularından Türkiyedeki hürriyetli, mülkiyetli ve huzurlu duruma hasret çekmeğe başladıklarına, birkaç firar hadisesinin vaki olduğuna dair haberler gelmekte idi. Bu haberlerde biri ajans ve gazete haberlerine de geçmiş bulunuyor :

BANDIRMA. — Bir süre önce Manyas ilçesinden Amerikaya göç eden 250 Ortodoks Kazak ailesi, tekrar Türkiyeye dönmek istemektedir.

Kazaklar, Manyas Belediye Başkanına yazdıkları mektupta, Amerikanın yaşanacak yer olmadığını, çobanlık yaptıklarını ve tekrar Manyas'ın köylerine yerleşmek istediklerini bildirmişlerdir. Öte yandan Rusyaya giden 1100 Kazaktan, yakınlarına gelen mek-

tuplardan anlaşıldığına göre, hepsi perişan ve gittiklerine pişman olmuşlardır²⁰.

Bir kısmı şöyle böyle üç asırdan, bir kısmı ise seksen yıldan beri Türk topraklarında yaşayan ve kendi aralarında «Malakanlar» ve «Kazaklar» denen, Türklerce sadece »Urus« diye yadedilen bu İslavlar Türkiyede tam bir iktisadî ve dinî hürriyet içinde yaşadılar. Birçok yerli ve yabancı müşahitlerin de takdirde yadettikleri bir çalışkanlık ve teknik yaratıcılıkla cihazlanmış olmaları dolayısıyla buldukları çevrenin yerli halkına nisbetle ekonomik üstünlük bile gösteriyorlardı. Bu çevrelerden ikisini - Balıkesir ve Konya vilâyetlerindeki Kocagöl ve Kazak köylerini - Rusların göçünden önce araştırma konusu yapan İstanbul Üniversitesi İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü heyetine ben de dahil idim. Bu iki çevreye yapılan seyahate ait raporlara göre Stalin'in ölümünden sonra, Rusya dışındaki İslavların Anayurda daveti cereyanı başlamış, İstanbul Sovyet Konsolosluğu bu hususta kesif bir propagandaya başlamıştır. Mamafih göçmen Rusların kendilerine göre kendi aralarında evlenme yasağı son sınırını bulmuş, çevrelerindeki yerlilerle evlenme de imkânsız olduğundan soydaşlarının yurduna dönmek hukukî ve ahlâkî bir zaruret haline gelmiştir. İslavların 1961, 1962 ve 1963 yıllarında Karstan Tiflis trenile Rusya'ya, Sovyet hükümetinin gönderdiği heybetli bir vapurla Galata'dan Odesa'ya, daha sonra da Esenboğa'dan tayyarelerle Amerikaya göç ettikleri anları gazetelerimizin tesbit ettiklerini bu konuda muhtelif röportajlar neşrettiklerini hatırlıyoruz.

Türk hükümeti bu üç çevredeki Urus vatandaşlarımızın göç arzularını kolaylaştırmış, çevrelerin Türk halkları da, bir muhabire göre «hüzün ve teessür duyguları» ile eski komşularını uğurlamıştı. Bu arada birkaç Rusun cayarak gitmedikleri, «Hürriyet diyarı» nı bırakıp «cehennem» i boylamak istemedikleri yine matbuatımızda okunmuştur.

Türkiyenin üç çevresinde 300 ve 80 seneden beri yaşayan Türkiye vatandaşı Rusların sayısı üç çevreye şu şekilde dağılmıştı :

<i>Çevre</i>	<i>Nüfus</i>
<i>Kars (Üç köy)</i>	2357
<i>Manyas ve Akşehir (İki köy)</i>	998
<i>Manyas ve Akşehir (İki köy)</i>	209
	3564

Son 209 nüfus en son giden kabile olup Amerikaya gitmiş olanlara aittir. Muhtelif sebeplerle her üç çevre Ruslarından 30 kadar İslâmın memleketimizde kaldıkları anlaşılmaktadır.

Son elli yıl içinde bazı coğrafyacı, sosyoloğ ve gazeteci şahsiyetler Türk Deryası içinde garip ve acaip kıyafetli insanlarla dolu «Üç İslav Adası» diye tasvir edilen bu cemaatler hakkında muhtelif değerinde araştırmalar yapmışlardır. Alman coğrafyacısı Philippson Türk ziraat âlimi İhsan Abidin, Prof. Hilmi Ziya, Prof. Mümtaz Turhan, «Bandırma» Gazetesinden «Gürses» muhabiri Güngör Gezer ve daha bazıları her üç çevre İslavları etrafında bizi aydınlatıyorlar. Bu gibi araştırmacılar, «tamamile başka kültür, din ve medeniyet mensubu olan» bu cemaatlerin, sıkı bir dinî an'ane içinde yaşadıklarına, esasen Deli Petro'nun bu an'anelere tecavüzünden ötürü Türkiyeye göç ettiklerine işaret etmektedirler. Ekonomik yönden bazı teknolojik ilerlemeler gösterdikleri, meselâ bütün Türkiye göllerindeki balıkçılığı, Doğu Anadolu değirmenciliğini, «Fasulye» ve «cins inek yetiştirme ve sütçülük» sahalarında ileri oldukları belirtiliyor. Bu fasulye şimdi Bandırma - Manyas çevresinde «Kazak Fasulyesi» diye ad bile bırakmıştır.

Bu gibi sebeplerden ötürü üç çevre Rusları çevrelerinin sosyal tabakaları arasında pek varlıklı tabaka haline gelmişlerdi. Her üç iskân mahallinde dinî yaşayışlarını tam bir hürriyet içinde idame ettiriler. Demek ki ekonomik ve dinî hürriyetten yana bahtiyar bir durumda idiler. Eğer köylü sınıfı, kendi içinde yukarı, orta, alt diye tabakalandırılırsa İslavların çoğu yukarı tabaka mensubu idi. Amerikaya gidenler için birşey denemez. Fakat Rusyaya göçenlerin iktisadî ve dinî serbestlikten yana insanî olmıyan bir rejimi yadırgayacakları şüphesizdir. Rusyadaki ırkdaşları, bu hürriyetlerin zevkini tatmadan Çarlık devrinin komünizminden - ki buna «MİR» sistemi denir - Sovyet komünizmine kolayca geçmişlerdir. Halbuki Türkiyedeki vatandaş Ruslar, daha çok bu yüzden intibaksızlık gösterecekleri sosyolojik bakımdan esasen çok önceden malûm idi.

Acaba Kazakların ve Malakanların Türkiyeye dönüşü mümkün mü? Asla! Bir defa Sovyet Rusyanın böyle bir dönüşü müsaade etmiyeceği aşikârdır. Türkiyeye gelince, verilen göç müsaadesi «Türkiyeye dönmek kayıt ve şartı» ile verilmiştir. Türkiyede dinî, iktisadî hürriyetin tadını, ferdî mülkiyet hissini tabiîliğini duymuş

ve yaşamış İslav nesillerin, uzun bir müddet intibak sıkıntısı içinde yaşıyacakları aşikârdır. Fakat sonraki nesiller, «İslav deryası içinde yabancı» olmaktan kurtularak anayurtlarındaki ideolojik kaderi, milyonlarca ırkdaşları ile paylaşmak zorundadırlar. Onlar için başka çıkar yol yoktur.

Fakat Amerikaya göç edenlerin durumu başkadır. Türkiye müstesna her yere yeniden g edebilirler. Lâkin onları Rusyaya gitmekten alıkoyanlar, daha evvelki araştırmalarımızda gösterildiği gibi, Amerikadaki beyaz Rusların başında Tolstoy'un kızı bulunan İslav teşkiltıdır. Din ve ekonomik hürriyet nimetinden faydalanabilirler. Türkiyeye dönme arzusunu hissetmelerine pek lüzum olmasa gerek! Hissettikleri pek iddia edilemez. İtima mobilite havası çok kuvvetli olan Yeni Dünya'da geçen asırlarda göç etmiş İslavlar gibi eriyeceklerdir.